

מתחיל בגנות ומסיים בשבח

מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א

דרשת ליל הסדר תשפ"א

בכרפס זכר לכתונת הפסים שעשה יעקב אבינו ליוסף אשר בסבתה נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.

הטעם לשני טיבולים

בטעם עשיית שני טיבולים בליל הסדר כתב בהגדת מעשי ה' וז"ל יתכן גם לומר שבהיות חיוב בלילה הזה לספר אופן ירידתם למצרים, כמו שנאמר "וירד מצרימה" אנוס על פי הדיבור. נצטוונו לעשות שני טיבולים, אחד קודם הסעודה נגד מה שהיה קודם ירידתם והיא היתה סיבה לירידתם, דהיינו טיבול הכתונת בדם, ואחר כן טיבול השני זכר לאומרו וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף.

נמצא שאכילת הכרפס הוא בסיבת כתונת הפסים וטיבולה במשקה הוא בסיבת טיבול הכתונת בדם.

פשר עוון עלילות הדרם

עיין בקובץ מאמרים לרבי אלחנן וסרמן זצ"ל [מאמר מעשה אבות סימן לבנים אות ז'] שכתב וז"ל הנה ידוע כי כלל ישראל סובל תמיד משני דברים: [א]. מעלילת דם. [ב]. וממשיחי שקר. אשר הוא דבר נפלא מאד, כי הרי הכלל הוא שכל שקר שאין בו קורטוב של אמת אינו יכול להתקיים [עיין סוטה דף ל"ה ע"א], והשקר הזה של עלילת דם אין בו אמת אפילו משהו, ובכל זאת הוא מתקיים זה אלפי שנים בכל העולם עד היום הזה, וזה מפלאי ההשגחה, ודבר ברור הוא כי בודאי העונש הזה על כלל ישראל הוא מכוון מדה כנגד מדה בעד איזה עוון שנפרעין עבורו בכל הדורות, ולולי שאינני

מצות סיפור יציאת מצרים" מתחילה בגנות ומסתיימת בשבת, וכאיתא במשנה בפסחים דף קט"ז מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ונחלקו רב ושמואל, רב אמר דגנות היינו מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ולשמואל מתחיל בגנות היינו עבדים היינו, וכתבו הראשונים דהשתא עבדין כתרוייהו.

ולכאורה צריך ביאור מהי לשון "גנות" הנופלת ב"עבדים היינו", ובשלמא מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו הוא גנות שלא הכירו בבורא עולם עד שבא אברהם אבינו, אך עבדות הוא מצב שנעשה בעל כרחם ואמאי יש בו גנות.

עיין מדרש תהלים [שוחר טוב] מזמור י', אמר ר' חנין אמר הקדוש ברוך הוא לשבטים אתם מכרתם אותו לעבד, שנאמר לעבד נמכר יוסף [תהלים ק"ה י"ז], חייכם שאתם קורין בכל שנה ושנה עבדים היינו לפרעה במצרים.

נמצא שהטעם לאמירת "עבדים היינו" היא כנגד מכירת יוסף, ואתי שפיר דהוי גנות, דאין הגנות בהיותם עבדים אלא בסיבת היותם עבדים.

וכן מבאר הרשב"ץ בספרו יבין שמועה בפירושו ההגדה [עמו ל"ח ד"ה והנה], דזהו ענין מתחיל בגנות.

בטעם אכילת כרפס

ונראה דזהו מקור דבריו של רבינו מנוח [בספר המנוחה] הלכות חמץ ומצה פרק ח' ה"ב, שכתב וז"ל ואנו נוהגין

מגילת אסתר ברוח הקדש נאמרה וגנוזים בה הרבה סודות ואף שאין בה שם השם כלל מ"מ כולה ברוח הקדש נאמרה ואינה סיפר מעשיות, והרוצה לדעת סיפורי מעשיות אין מקומו במגילה אלא בספר דברי הימים.

² פסח מצרים האם היתה בו מצות סיפור יציאת מצרים – מצינו נידון בדברי האחרונים האם בפסח מצרים היו מצווים בסיפור יציאת מצרים או שמא כיון שהם דור יוצאי מצרים שבעיניהם ראו את הנסים והנפלאות אינם מצווים לספר כלל. ועיין בעמק דבר [שמות י"ב ח'] ובהגדת אמרי שפר לנצי"ב [ד"ה הא לחמא] ובשו"ת משיב דבר ח"א סי' ל"ב בתשובתו להערת הג"ר שלמה הכהן מווילנא. והגר"ש אלישיב זצ"ל דן להוכיח מדתנן אין בין פסח מצרים לפסח דורות וכו' ולא נזכר סיפור יציאת מצרים, ומשמע שגם בפסח מצרים נהגה מצות סיפור. ומדברי המדרש הנ"ל דבכל שנה ושנה אתם קורין עבדים היינו, משמע דגם בפסח מצרים נהגה מצוה זו.

³ וכידוע עלילה זו היתה תמיד בערבי פסחים.

⁴ האריכו המפרשים בענין ביאור סדר יציאת מצרים ושחלק מן המצוה הוא גם לבאר את סיבת ירידתם למצרים, ומצווים אנו לדקדק בדברי בעל ההגדה, וחזינן שבכל דור ודור מתחדשים אופנים וביאורים נוספים בהגדה של פסח, ועיין בהקדמת בעל התיבות המשפט לביאורו "מעשה נסים, על הגרש"פ, דבמסדרי ההגדה סדרו נוסח הכולל שבח והודאה וסיפור נסיו ונפלאותיו וכוונתו בו כוונה עצומה ונפלאה ידועה אצלם, דברים העומדים ברומו של עולם, והיה מובן לבני דורם שהיה רוחב לבם כפתחו של אולם, אולם אנו יתמי דיתמי וכו' הדברים שתומים אצל המון אנשי זמננו אפילו להבין דרך הפשוט.

והגר"מ שטרנבוך שליט"א הביא מה ששמע מהגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, שביאר את סיום מגילת אסתר שנאמר בה "וכל מעשה תוקפו וגבורתו ופרשת גדולת מרדכי אשר גידלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס", והקשה דמה לנו עסק עם ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס, וביאר דכוונת הכתוב שלא נטעה שסיפור המגילה הוא סיפורי מעשיות, אלא

כדאי הייתי אומר כי הוא מכוון נגד העוון של "ויטבלו הכותנת בדם" [בראשית ל"ז, ל"א], ואם שגיתי ה' יכפר בעדי עכ"ד.¹

קושי השעבוד בגלל מכירת יוסף

בגמ' שבת דף י' ע"ב איתא לעולם לא ישנה אדם בנו בן הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. והקשו בתוס' שם ד"ה ה"ג, ואע"ג דבלאו הכי נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כל כך אלא על ידי זה, שהרי ארבע מאות שנה התחילו קודם שנוולד יצחק ל' שנים.

ויקח משה את עצמות יוסף

בשעת יציאת מצרים התורה מודגישה את לקיחת עצמות יוסף, ומקרא מלא הוא ויקח משה את עצמות יוסף עמו, כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקוד אלוקים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם. ודרשו חז"ל עה"פ "הים וראה וינוס" [תהלים קי"ד] דראה ארונו של יוסף, עוד איתא במדרש דלקח משה רבנו טס ועמד על הים ואמר הגיע עת גאולתן של ישראל וכו', ומבואר שהמצרים הטמינו את ארונו של יוסף בקרקעית הנילוס כדי שלא יוכלו ישראל לצאת ממצרים לעולם,² וחזינן

שגאולת ישראל תלויה בהעלאת ארונו של יוסף, ולא רק בגלל קיום השבועה.

ועיין פרש"י "אתכם" מלמד שאף עצמות כל השבטים העלו עמהן, והוא מגמ' סוטה דף ז' ע"ב. ויש לעיין למה הדגישה התורה דוקא את העלאת עצמות יוסף יותר מאשר שאר השבטים, וכן למה דוקא משה רבנו הוא זה שהתעסק בדבר. ועל כולנה יש להתבונן מה חלקו של ארון יוסף ביציאת מצרים.

ואפשר להיות ועבודות מצרים היתה בסיבת מכירת יוסף, אם כן גאולת ישראל מעבודות מצרים מסתיימת בהעלאת עצמות יוסף, וכל זמן שארונו של יוסף במצרים עדיין מעוכבים ישראל מליגאל'. ודוקא משה רבנו שהוא גואלן של ישראל מתעסק בהעלאת עצמות יוסף שהוא בבחינת סיום הגלות שהתגלגלה במכירת יוסף.³

משכו וקחו לכם

והנה הציווי של לקיחת קרבן פסח מתחיל בלשון התורה "משכו וקחו לכם" [שמות י"ב, כ"א], וכבר עמדו הראשונים בביאור תיבת "משכו", והנה מצינו לשון משיכה אצל יוסף "וימשכו ויעלו את יוסף", ועיין רבנו

לעוררו על ידי זה שישוב, וכמו שאמרו [שבת קכ"א ע"ב] בנזדמנו לו נחשים ועקרבים ונשופין בו ולא הרגן שנזדמנו להרגו ונעשה לו נס, ופירש רש"י והראה לו הקדוש ברוך הוא שחטא, וכן איתא [בבא בתרא י' ע"א] אשתמיט כרעא ובעי למיפל אמר השתא איחייב וכו' שמא עני בא וכו' יעוין שם, ועל כן אומרים בברכת הודאה הגומל לחייבים טובות, דלולי היה חייב לא היה צריך ליכנס למקום סכנה כלל.

וכתב עוד שם ונראה בקריעת ים סוף שהוצרכו ליכנס לים בסכנה ושבט יהודה בראש כמו שאמרו [סוטה ל"ז ע"א שוחר טוב ע"ז] על פסוק היתה יהודה לקדשו [תהלים קי"ד ב']. היה בשביל חטא מכירת יוסף שיהודה היה העיקר בזה, דעל כן הורידוהו מגדולתו כמו שאמרו [שמות רבה מ"ב ג'] על פסוק [בראשית ל"ח א'] וירד יהודה. ויגוב נפש ומכרו בחנק כדתנן בריש פרק הנחנקין [סנהדרין פ"ד ע"ב] ודינו בידי שמים לטבוע בנהר כמו שאמרו [כתובות ל' ע"ב] דדין ד' מיתות לא בטלו ומי שנתחייב בחנק טובע בנהר, וגזירת הבן הילוד היאורה תשליכוהו נגזר גם כן בשביל עוון זה, ועדיין לא הטהרו עד קריעת ים סוף דהים ראה ארונו של יוסף [שוחר טוב קי"ד] שהעלוהו אחיו על ידי שביעתו, דכבר נתפייסו יחד אז וינוס עכ"ל.

¹ עיין במגלה עמוקות שם שביאר את תשובת הקב"ה למשה רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, וז"ל רב לך זה החטא של יוסף הצדיק שנקרא רב, הוא שלך, כי משה היה משבט לוי ולוי היה הגורם העיקר במכירת יוסף כמ"ש רז"ל [ילקוט רמז קנ"ח] ויאמרו איש אל אחיו, ויפתח האחד את שקו, זה לוי, ולכן אל תוסף דייקא דאיתמר גביה יוסף נסעו מזה.

² ועיין בספר תפארת יהונתן [לרבי יונתן איבשיץ] פרשת בשלח שהתאמצות משה רבנו לקחת את עצמות יוסף, כי מכירת יוסף גרם שהלכו למצרים ועיקר המכירה היתה ע"י שמעון ולוי ולכן משה שהיה משבט לוי תיקן את זה בלקיחת עצמותיו.

¹ עיין במדרש משלי [שוחר טוב סימן א'] ר' אבין אומר, בכל דור עדיין חטא של מכירת יוסף קיים. ועיין במגלה עמוקות פרשת ואתחנן אופן קצ"ג, דאמר הקב"ה למשה עלה ראש הפסגה, והראה הקב"ה למשה עד סוף כל הדורות שבכל דור ודור יש הרוגי מלכות, בעוון מכירת יוסף.

² בראשית רבה פרשת ויחי, היה משה מסבב את העיר למצא ארונו של יוסף ולא היה מוצאו, אמרו סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור ופגעה במשה ואמרה לו ארוני משה למה אתה עיף ויגע, אמר לה ג' ימים וג' לילות סבבתי את העיר למצא ארונו של יוסף ואיני מוצאו. אמרה לו בא ואראך היכן הוא, הוליכה אותו לנילוס, אמרה לו במקום הזה השליכוהו המצריים במים כדי שלא יוכל אדם להוציאו משם לעולם ולא יגאלו לעולם. מיד עמד משה על שפת הנהר ואמר יוסף יוסף אתה יודע היאך השבעת את אחיך, תן כבוד לאלקי ישראל ולא תעבב גאולתן של ישראל, מעשים יש לך, בקש רחמים לפני בוראך ועלה מן התהומות. מיד התחיל ארונו של יוסף להיות [מפפעף] ועלה מן התהומות כקנה. נטלו משה על כתפיו ונשא. וי"א נטל משה צרור וזרק לתוכו וצעק ואמר יוסף יוסף הגיעה השבועה שנשבע הקדוש ברוך הוא לאברהם שהוא גואל את בניו, נקיים אנו משבועתך אם אין אתה מעלה עצמך. מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה. וי"א טס של זהב נטל וכתב שם המפורש וחקק בו צורת שור על שם יוסף שנקרא שור, בכור שורו [דברים ל"ג], וצעק ואמר עלה שור עלה שור, מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה. ¹ קריעת ים סוף הצלה מעונש מכירת יוסף – עיין בדבריו של רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו דברי סופרים אות ב', שמבאר דבקריעת ים סוף הוצרכו להיכנס לים בסכנת טביעה והוא משום חטא מכירת יוסף, עיי"ש שכתב וז"ל, כשמזדמן לאדם איזה דבר סכנה וניצול, זה סימן שיש עליו דין עונש אותו דבר שהיה ראוי לבוא עליו, אלא שהשם יתברך ברוב רחמיו וחסדיו לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחייה והצילו בנס נגד שורת הדין. והזמין לו זה

אתם לפני בוראכם". וכן הוא בתרגום יונתן [בראשית ד', ג'] דהיה זה ביום ארבע עשר בניסן.

נמצא שיום י"ד בניסן הוא יום שבו התחיל בעולם שורש הפירוד של בין אדם לחברו, ביום זה דוקא מצווה אותנו התורה להקריב קרבן פסח ולאוכלו בחבורה אחת.

עיין בהקדמת ספר סמיכת חכמים [לגאון רבי נפתלי כץ] דכתב מה דהובא במפרשים שאכילת הפסחים היא כפרה על מכירת האחים השבטים שנעשתה מתוך אכילת שעיר העיזים, דשעיר עיזים בכל מקום רומז על קרבן פסח, שני גדיי עיזים אצל רבקה וכדאיתא בפרקי דרבי אליעזר דאחד לפסח ואחד לחגיגה.

טעם שתיית ד' כוסות יין כנגד כוס פרעה שבחלום שר המשקים

איתא במדרש רבה פרשת מקץ דד' כוסות הם כנגד ד' כוס הנאמר אצל חלום שר המשקים שנאמר בו "כוס פרעה", והנה ד' כוסות הם גם כנגד ד' לשונות של גאולה, וי"ל דגאולת יוסף תחילתה היתה בחלום שר המשקים, וכתבו המפרשים דסדר גאולת מצרים התחיל כבר בראש השנה שאז פסק השעבוד, והוא כנגד הזמן שיצא יוסף מבית האסורים, וכך גם גאולת ישראל התחילה אז. נמצא שסדר שתיית ארבע כוסות בליל הסדר מיישך שייך למכירת יוסף ולגאולתו.

מצוה לחזר אחר שלשה לזימון בליל הסדר

כתב השו"ע בסי' תע"ט ומצוה לחזר אחר זימון, וכתב המשנ"ב שם ס"ק ט' דהסכמת האחרונים דהאי זימון אינו ענין לברכת המזון, דאינו צריך להדר בליל הסדר יותר מאשר בכל השנה, והכא לענין הלל מיירי שמצוה להדר לאומרו בשלשה כדי שיהיה אחד אומר לשנים הודו וכו'.

ובהגדת אמרי שפר לנצי"ב מוולאזין, כתב דיש טעם להשתדל שיוכל לזמן בליל הסדר, דהוא שייך לגאולת מצרים, דעיקר מצות הזימון היא להוציא אחרים ידי חובה, והוא משום דישאל נעשו סגולה אחת והם ערבים זה לזה, והכל גרמה להם יציאת מצרים עכ"ד.

ולאמור לעיל י"ל דלילה זה שיש בו תיקון לשורש הפירוד בהריגת קין את הבל ובתיקון מכירת יוסף שהוא שורש כל מצוות שבין אדם לחברו, לילה שבו הקפידה התורה שהפסח יהיה נאכל בחבורה, שייכא בו גם ההשתדלות שיהיו עמו עוד שניים כדי שיוכל לקיים מצוות זימון בשלשה.

בחיי שביאר וז"ל מפני שירידת אבותינו למצרים היתה על ידי משיכה שנאמר וימשכו ויעלו את יוסף, ועליהם נאמר "הוי מושכי העון בחבלי השוא" ובלשון הזה נכתב עליהם עונש שנאמר ותמשוך עליהם שנים רבות, וישראל נקרא עם ממושך וממורט, וכשחוזרים בתשובה נאמר עליהם משך חסדך ליודעך, וכתוב משכני אחרך נרוצה וכתוב בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה.

קרבן פסח נאכל בחבורה

מצינו שבחג הפסח מחזקים את ענין מצות בין אדם לחברו, בפתיחת סדר ליל הפסח אנו מזמינים את העניים כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח, והפסח שהוא מעקרי מצות הלילה נאכל בחבורה אחת. ולא מצינו בשאר קורבנות שבתורה שיהיה תנאי בעשייתן שיהיו נעשים בחבורה.

ונראה ביאור ענין זה דדוקא בחג הפסח מעשה אכילת הקרבן נצרך להיות בחבורה, ע"פ מה כתב המשך חכמה [ויקרא ט"ז, ל'] דשורש חטא בין אדם למקום הוא בחטא העגל ושורש חטא בין אדם לחברו הוא במכירת יוסף.

עיי"ש דהקשה המשך חכמה על נוסח התפילה ביום הכיפורים דהותמים בו "כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון בכל דור". וז"ל הנה בכל תפילה לא נזכר "שבטי ישורון" הלא דבר הוא. וביאר דהנה אמרו במדרש משלי [שוחר טוב סימן א'] ר' אבין אומר, בכל דור עדיין חטא של מכירת יוסף קיים. עיין שם. ונמצא, דהכפרה על האומה בכללה לפני ולפנים עדיין שם רושם החטא ממכירת יוסף. ולכן לשון של שעיר המשתלח משקל שתי סלעים, רמז למה שאמרו בשבת פרק קמא [דף י' ע"ב] אמר רב לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. וכשישראל חוטאים בדברים שבין אדם למקום, אז פוקד עליהם חטא העגל. ואם ישראל חוטאים בדברים שבין אדם לחברו אז פוקד עליהם חטא מכירת יוסף.

ומסיים המשך חכמה, וזה שאמרו "כי אתה סלחן לישראל" - היינו על כל החטאים שבין אדם למקום, שהרושם הוא משורש העגל, שנאמר [שמות ל"ב, ד'] "אלה אלקיך ישראל", ושם נאמר [במדבר י"ד, כ'] "סלחתי כדברך". "ומחלן לשבטי ישורון" - היא על חטאים שבין אדם לחברו, ששורש שלהם הוא מחטא מכירת יוסף, שחטאו שבטי ישורון.

שורש הפירוד בהריגת קין את הבל

והנה השורש הראשון לחטאי בן אדם לחברו התחיל בהריגת קין את הבל אחיו, ועיין בפרקי דרבי אליעזר פכ"א "הגיע ליל יום טוב של פסח אמר אדם לבניו בליל זה עתידין ישראל להקריב קרבנות פסחים הקריבו גם